

Quaderns de Natura

PROJECTE DE PROTECCIÓ I MILLORA DELS AIGUAMOLLS DEL PLA*

per Màrius Domingo de Pedro

Paraules clau: aiguamolls, Alt Camp, millora, educació ambiental.

Resum: en aquest projecte, es proposen una sèrie de mesures senzilles i econòmiques adreçades a assegurar el futur i a millorar les condicions dels únics aiguamolls de la comarca de l'Alt Camp. Aquests aiguamolls, situats al terme del Pla de Santa Maria, han estat creats recentment de forma artificial pels abocaments a l'aire lliure de les aigües residuals de les indústries annexes al Pla.

Un parell de problemes molt puntuals i de fàcil solució i alguns aspectes que caldria millorar assegurarien i millorarien el futur de la zona, i també permetrien la utilització didàctica de l'indret, conjuntament amb l'EDAR, mesura que també es proposa.

Abstract: the project proposes some easy and economical measures in order to improve the conditions of the swamps in Alt Camp and to ensure their future. These swamps in the township of Pla de Santa Maria have been artificially created with the tipping of residual water from the industries in that area and from the same village.

The didactic use of this place, together with EDAR, would be possible solving a few and easy problems.

Justificació

L'any 1993 publicàvem un article al setmanari comarcal *El Pati*, on explicàvem la recent descoberta dels únics aiguamolls de l'Alt Camp amb una mica d'entitat i independents de cap riu. Amb un to una mica irònic i tot al·ludint a la mala qualitat de les seves aigües, el titulàvem "Els Merdamolls". Aleshores, comentàvem que, malgrat aquest aspecte negatiu, aquells aiguamolls artificials havien assolit, en pocs anys, una importància enorme per a l'ornitofauna comarcal —per raons evidents, les altres espècies de vertebrats trigaran molt més a conquerir un nou hàbitat si no se'ls ajuda— i destacàvem, sobretot, la importància dels migradors, havent-se citat algunes espècies inèdites, i els hivernals, amb alguns moixons que abans eren considerats rars a la comarca havien passat a ser més corrents.

* Treball guardonat amb un accèssit al IV Premi Natura de l'Associació Empresarial Química de Tarragona i de la Fundació d'Estudis Universitaris Ciutat de Tarragona.

El petit toll inicial, avui desaparegut

Un dels tolls actuals. Al fons, un bosquet

L'any següent, la Junta de Sanejament de la conselleria de Medi Ambient de la Generalitat hi instal·lava una estació depuradora d'aigües residuals (a partir d'ara EDAR), que va millorar considerablement la qualitat de l'aigua. Una senzilla gestió nostra va fer que les aigües ja depurades s'aboquessin al mateix lloc. Ara, totes les indústries negres, degudament depurades, de la població del Pla, juntament amb les indústries dels afores (Plaessa, Poliglàs, Henri-Colomer i Hormipresa) contribueixen al manteniment dels aiguamolls.

El febrer de 1995 vàrem redactar un informe on proposàvem algunes de les idees d'aquest projecte i n'explicàvem la justificació i la importància. Aquest informe va ser tramès a les conselleries d'Agricultura i Medi Ambient de la Generalitat, a l'Ajuntament del Pla de Santa Maria, al Consell Comarcal de l'Alt Camp i al propietari dels terrenys. Ha passat un any i mig i cap dels dos problemes que hi exposàvem no s'ha solucionat; tot i la seva senzillesa, tampoc, és clar, s'hi ha fet cap millora, malgrat que tothom hi ha mostrat interès, potser per manca de pressupost.

Val a recordar que, per raó del seu gran aïllament respecte a d'altres hàbitats del seu tipus, es tracta d'una zona privilegiada, ja que és l'únic aiguamoll d'una certa entitat de l'Alt Camp i es troba perfectament situat a l'àrea de pas de la majoria d'ocells planadors, molts dels quals pertanyen a espècies protegides.

Introducció

A la comarca de l'Alt Camp, a la partida Carreró del terme municipal del Pla de Santa Maria, hi ha una superfície d'unes 2,5 ha ocupada per uns aiguamolls de creació recent. Es tracta de la major superfície d'aiguamoll de la comarca si no considerem els annexos a rius i rierols.

El relleu és pràcticament pla i l'alçada és de 330 metres s.n.m.

Són uns entollaments provocats pel vessament d'aigües sobre materials impermeables, bàsicament coberts de vegetació, amb algunes zones puntuals d'aigües lliures. Concretament, hi ha uns tres o quatre tolls (és variable) de petites dimensions, el més gran d'uns 150 m².

Vegetació

La vegetació dels aiguamolls és psammòfila (canyissars). Els voltants són de conreus de secà, principalment ordi, ametllers i garrofers. Actualment, s'hi ha instal·lat una creixent superfície d'horta, aprofitant irregularment l'aigua, com comentarem més endavant.

La zona és afectada per la pastura, principalment de cabres, i hi ha un parell de bosquets molt interessants, amb pi blanc (*Pinus halepensis*) i alzina (*Quercus ilex*), que faciliten la guaita i el refugi de molts ocells.

L'època de l'any en què assoleixen la màxima espectacularitat és a ple estiu —juliol i agost—, quan el canyissar espès esdevé una veritable illa verda i fresca enmig d'una gran extensió bruna i seca.

En aquestes imatges podem observar el canyissar, aigües lliures i bosquets

Fauna

És evident que, com ja hem comentat, els ocells són els que tenen més facilitat per conquerir un nou hàbitat. Això es fa notar clarament als aiguamolls del Pla. Però també s'hi poden observar diverses espècies de mamífers força interessants, com ara la mustela (*Mustela nivalis*) i la fagina (*Martes foina*). Principalment, com veiem, carnívors que vénen a aprofitar la gran abundància de preses.

Quant a amfibis i rèptils, no s'hi pot destacar cap presència que el faci diferent de qualsevol petit toll dels voltants, suposem que perquè encara no han pogut ocupar els aiguamolls, pel seu gran aïllament.

Ocells

A més del que ja hem comentat fins ara repetidament —facilitat de propagació—, els ocells representen per a nosaltres altres punts d'interès que motiven la nostra atenció:

En ser un hàbitat de recent creació, la prospecció d'aquests animals més conspicus ofereix molts més resultats en menys temps.

Els hàbits migratoris de moltes espècies lligades a les zones humides fan que necessitin zones adients per a aturar-se un cert temps a reposar forces abans d'emprendre novament el viatge. Els aiguamolls del Pla, mercès a la seva situació, suposen la parada obligatòria de molts ocells que, a causa de les petites dimensions de l'indret, són fàcils d'observar.

Avifauna nidificant

Malgrat la repetidament comentada novetat dels aiguamolls, ja podem comptar moltes espècies nidificants interessants, algunes de protegides especialment i algunes que no crien en cap altre lloc de la comarca. En destacarem les més importants:

PROTEGITS (RAPINYAIRES)

Pilot (aligot comú). *Buteo buteo*.

Esparver (xoriguer comú). *Falco tinnunculus*.

Mussol comú. *Athene noctua*.

Tots tres visiten la zona sovint per aprofitar-ne l'abundància de preses, però nidifiquen als bosquets dels voltants.

ALTRES PROTEGITS

Pastorella (cuereta blanca). *Motacilla alba*.

Rascló. *Rallus aquaticus*.

Gaig blau. *Coracias garrulus*.

Trist. *Cisticola juncidis*.

Boscarla de canyar. *Acrocephalus scirpaceus*.

Balquer. *Acrocephalus arundinaceus*.

PROTEGITS I QUE NO CRIEN A CAP ALTRE INDRET DE L'ALT CAMP

Boscarla dels joncs. *Acrocephalus schoenobaenus*.

Polla pintada. *Porzana porzana*.

Pastorella, o cuereta blanca (*Motacilla alba*)

ATRES ESPÈCIES INTERESSANTS

Polla d'aigua. *Gallinula chloropus*. En no ser protegida, és perseguida pels caçadors que, de retruc, espanten tots els altres ocells que es refugien al canyissar.

Avifauna hivernal

Si bé podem dir que ja és prou interessant de protegir aquesta zona sols pel refugi que suposa a algunes espècies nidificants, és a l'hivern quan notarem fins a quin punt pot resultar important de fer-ho. I és que a l'hivern, els aiguamolls del Pla acullen una gran quantitat d'ocells de diverses espècies que serveixen, alhora, de font d'alimentació per a determinats rapinyaires i mamífers predadors que ja han descobert aquest espai.

Repicatalons. *Emberiza schoeniclus*. Molt probablement és l'ocell més interessant i emblemàtic, alhora que un dels hivernals més abundants. N'hem comptabilitzat una mitjana de 150-200 exemplars cada any. Cal dir que aquest és l'únic lloc on es pot veure amb regularitat aquest moixó a la comarca.

Estornells. *Sturnus vulgaris* i *S. unicolor*. Juntament amb els repicatalons, els moixons més abundants són els estornells, el nombre mitjà dels quals pot superar els 500 exemplars; però, és clar, estem parlant ara d'uns moixons que són abundants a molts altres llocs del voltants.

Pinsans. *Fringilla coelebs*.

Pardals. *Passer domesticus* i *P. montanus*. També són corrents. Potser els pardals comuns joves, en sorollosos esbarts, són els més conspicus.

Todons. *Columba palumbus*. Cada cop són més freqüents. Des que vàrem iniciar la prospecció fins ara han augmentat notablement.

Bernat pescaire. *Ardea cinerea*.

Xivita. *Tringa ochropus*.

Becadell comú. *Gallinago gallinago*.

Martinet blanc. *Egretta garzetta*. Són hivernals més escadussers, però no rars, i podrien ser molt més corrents si s'hi limités la cacera.

Arpella. *Circus aeruginosus*. És, sens dubte, el més destacat dels hivernals. La seva presència majestuosa es fa notar de seguida en un ambient de dimensions tan reduïdes.

Falcó. *Falco peregrinus*. També el podem comptar com a hivernal als aiguamolls, ja que és en aquesta època de l'any quan acostuma a visitar sovint l'indret per capturar alguna presa fàcil.

Àliga perdiuera. *Hieraetus fasciatus*. Fins i tot aquest altre gran predador passa de vegades sobrevolant els aiguamolls a poca alçada per capturar algun ocell hivernal o alguna altra presa, sobretot els individus joves, inexperts caçadors.

Avifauna migradora

És potser en aquest apartat on es produeixen les presències més sorprenents i interessants, alhora que és el que ofereix major quantitat d'espècies.

Repicatalons petit. *Emberiza pusilla*. Ha estat citat a la zona en un grup de 12 exemplars, un dels quals era clarament un mascle adult. Es tracta d'una citació única a tots els Països Catalans.

Polla d'aigua (*Gallinula chloropus*)

Becadell comú (*Gallinago gallinago*)

Trenca. *Lanius minor*. N'hi ha dues citacions. Val a dir que és una espècie força rara al nostre país.

Cotxa blava. *Luscinia svecica*. Se n'han anellats diversos exemplars d'aquest escàs migrador.

Tot seguit, passarem a llistar algunes espècies força més corrents, però que paga la pena de destacar-les per la quantitat d'efectius que passen pels aiguamolls:

Oreneta vulgar. *Hirundo rustica*.

Oreneta cuablanca. *Delichon urbica*.

Roquerol. *Ptyonoprogne rupestris*.

Titella. *Anthus pratensis*.

Cuereta groga. *Motacilla flava*.

Tord. *Turdus philomelos* i *T. iliacus*.

Griva. *Turdus viscivorus*.

Cigonya. *Ciconia ciconia*.

Agró roig. *Ardea purpurea*. Fins i tot la cigonya i l'agró roig poden ser observats en migració als aiguamolls.

Passat i present

L'aparició d'aquests aiguamolls, la podem ubicar probablement a principis dels anys vuitanta, en afegir les noves indústries instal·lades als afores del poble un cabal d'aigua bruta al propi de la població urbana del Pla. Aquests cabals d'aigües negres, abocats a cel obert en una zona de geologia impermeable i abandonada des del punt de vista agrícola, fa néixer una zona entollada que, ràpidament, es poblà de vegetació psammòfila i, alhora, es creà un petit toll, d'uns 6 m², d'aigües negres i arcecat per una gran figuera morta i una barraca de pedra seca. Aquest toll va ser suficient per a atraure l'atenció des de l'aire d'algunes espècies migradores, especialment de les de vol planat.

És evident que, fins l'any 1994, el fet que les aigües fossin absolutament residuals feia que la vegetació i la fauna estiguessin limitades a espècies resistents a la contaminació; fins i tot per a l'home la zona era de visita difícil —la fortor ofenia—, però la gran abundància d'insectes ja atraïa força ocells.

A partir de la posada en funcionament de l'EDAR estem assistint a una lenta, però eficaç, descontaminació que possibilita una major diversitat d'espècies, fins i tot algunes de molt sensibles, i, és clar, que la visita sigui més agraïda.

Possiblement, el factor més limitador actualment per a l'ocupació faunística és la cacera. En ser un hàbitat força reduït i per la gran abundància d'ocells, els caçadors hi acudeixen amb molta freqüència, espanten els moixons que es volen refugiar al canyissar i provoquen que molts desisteixin de colonitzar-lo.

Un exemple clar són els ardeïds i els rapinyaires, els més conspicus, ja que difícilment es podrien escapar de mirades malintencionades.

Un altre problema, que en el nostre informe anterior només s'havia mig insinuat, és l'aprofitament irregular de les aigües sortides de l'EDAR. Just a la sortida mateix, hi ha una captació que està permetent la conversió d'un antic cultiu de cereals de secà, concretament ordi, en una extensa horta. Consultada l'entitat responsable de la depura-

Repicatalons (*Emberiza schoeniclus*)

dora, els manifesta que no ha fet cap concessió de l'aigua, ja que ningú no l'ha sol·licitat. Així doncs, aquesta captació és il·legal i pren cabal als aiguamolls, cosa que es nota especialment a l'estiu.

Futur

El futur dels aiguamolls de Pla no és ara gaire esperançador, i sembla que, malgrat els nostres esforços, ningú no dóna a l'indret la importància que es mereix, i no es fan les accions mínimes adreçades a la seva perpetuació. Cal prendre mesures urgents per a evitar el que, a la llarga, pot suposar la desaparició d'un ecosistema tan fràgil, però tan útil i interessant.

Projecte

El projecte consta de tres parts:

- 1) Actuacions urgents
- 2) Educació ambiental
- 3) Actuacions posteriors

ACTUACIONS URGENTS

- Establir una figura que eviti la presència de caçadors a la zona i als seus voltants immediats. En aquest aspecte, ens consta que el propietari del terreny hi està plenament d'acord. La figura pot ser declarant l'espai *zona de seguretat*, cosa plenament justificada amb la presència de l'EDAR i que no pot sol·licitar l'ajuntament. També es pot fer una *reserva natural de la fauna salvatge*, que poden dictaminar els serveis territorials del Departament d'Agricultura. Finalment, també es podria declarar *reserva de caça o àrea de repoblació cinegètica*, d'acord amb el DARP i l'APC.

- Evitar les captacions irregulars d'aigua a la sortida de l'EDAR, captacions que afecten el propi manteniment dels aiguamolls. Per a aquest punt, tan sols cal fer complir la legislació vigent.

- Actuar amb una màquina tot modificant i ampliant la superfície i la fondària dels tolls, si més no d'un d'ells, per tal d'intentar millorar l'atracció dels ocells amb més superfície d'aigües lliures.

Com hem vist, són dues accions gratuïtes i una de ben econòmica. Malgrat això, amb aquestes simples actuacions ens assegurem un futur molt millor per a l'únic aiguamoll de l'Alt Camp.

EDUCACIÓ AMBIENTAL

Una visita als aiguamolls, complementada amb la visita explicada a l'EDAR, pot tenir un gran contingut didàctic, quant a la utilització racional i al correcte tractament dels recursos hídrics, a més d'observar directament i properament com aquesta correcta gestió pot regenerar espais naturals i fomentar-ne la fauna i la flora. Així, es podria començar a difondre la idea que el progrés no ha de ser necessàriament negatiu per a la conservació de la natura.

Val a dir que la zona és equidistant al Pla i a Valls, capital de la comarca, la qual cosa facilita l'accés a nombrosos escolars.

Àliga perdiuera
(*Hieraetus fasciatus*).
Evidentment, aquesta fotografia
no està presa als aiguamolls,
sinó a la zona de cria de la
parella que visita la zona,
la més propera.

Les actuacions són també molt senzilles i econòmiques:

- Establir, marcar i condicionar un itinerari que recorri tot el perímetre dels aiguamolls, amb una petita incursió al canyissar. Tan sols caldria netejar alguns punts de vegetació i fer algunes passeres de fusta a les zones més entollades.
- Instal·lar un observatori (Hide), que es pot fer de diversos materials segons el pressupost; però nosaltres en proposem un de molt econòmic i integrat al paisatge, la ubicació del qual està determinada fàcilment. Es tracta de reconstruir una barraca de pedra seca, el cost de la qual és quasi exclusivament de treball; el material ja hi és.

ACTUACIONS POSTERIORES

- Repoblar els voltants amb espècies arbòries autòctones.
- Introduir diverses espècies autòctones d'amfibis, peixos i potser rèptils que trigaran molt a colonitzar la zona per ells mateixos, si ho fan. Aquests vertebrats poden ser de la màxima importància perquè serveixen de presa a molts altres animals.
- Editar un tríptic i una guia doble per a l'alumne i el professor de l'itinerari, amb explicació detallada de l'ecosistema, vegetació i fauna dels aiguamolls i del funcionament de l'EDAR.

Bibliografia

- DOMINGO I DE PEDRO, Màrius: *Els ocells al Camp de Tarragona*. Centre de Lectura, Reus, 1988.
- DOMINGO, M. i CONCERNAU, J. M. *Els ocells a l'Alt Camp*. Institut d'Estudis Vallencs, Valls, 1982.